

४.

गद्य आकलन (उतान्यावरील प्रश्न), सारांशलेखन

भाषाभ्यासात वाचन कौशल्य हे महत्त्वाचेच असते. स्पष्ट वाचन, वाचनवेग या वाचनाच्या संदर्भातील बाधा गोळा झाल्या तर आपण जे वाचतो, त्याच्या आशयाचे आकलन होणे, हा वाचन कौशल्याचा आत्मा असतो. म्हणून सर्व परीक्षांमध्ये गद्य उतान्यांचे आकलन व सारांशलेखन हा भाग समाविष्ट असतो.

सारांशलेखन

सारांशलेखन करणे हे एक महत्त्वाचे भाषिक कौशल्य आहे, याचा गांभीर्यनि विचार न करता अनेक विद्यार्थी केवळ सारांशाची शब्दसंख्या $1/3$ व्हावी, याकडे जास्त लक्ष देतात. उतान्यात काय सांगितले आहे त्याचा गाभा काय आहे हे समजून न घेता अथले मथले शब्द, वाक्य गाळून सारांशलेखन उरकण्याकडे बहुतांश विद्यार्थ्यांचा कल असतो. सारांशलेखनाच्या मूळ हेतूलाच त्यामुळे धक्का पोहोचतो. एखादी गोष्ट पोडक्यात सांगताना किंवा लिहिताना उगीच पाल्हाळ न लावता, आवश्यक तेवढ्या गोष्टीच प्रभावीपणे आणि परिणामकारकतेने मांडाव्या लागतात. हा जो संक्षेप, त्यालाच सारांश म्हणतात. मूळ उतान्यातील विचार काय आहेत ते समजून घेऊन संक्षेपाने, सहजपणे, नेमक्या शब्दात मांडता यायला हवेत. हाच खरेतर सारांशलेखनाचा हेतू आहे.

उतान्याचा सारांश लिहिताना, उतान्याच्या लांबीच्या $1/3$ प्रमाणात लेखकाचे विचार आपल्या भाषेत सहजपणे लिहिता यावेत, ही अपेक्षा असते. उतान्यातील शब्दसंख्या मोजून त्याच्या $1/3$ सारांशलेखन करावे. सारांशलेखनाचा शब्दसंख्या कमी-जास्त झाल्यास गुण कमी होण्याची शक्यता असते. त्यामुळे या नियमाचे काटेकोरपणे पालन करावे.

सारांशलेखन करताना

- प्रथम उतारा नीट वाचावा
- उतान्यातील विषय, मुद्दे कच्च्या कागदावर क्रमवारीने मांडावेत किंवा अधोरेखित करावेत
- उतान्यातील विचार मांडताना वापरलेली उदाहरणे, अलंकार, विशेषणे, वर्णने सारांशाच्या दृष्टीने अनावश्यक वाटल्यास कमी करावीत
- उतान्यातील क्रमवारीने एकत्र केलेले मुद्दे आपल्या भाषेत सुसूत्रतेने जोडणी करून मांडावेत
- सारांश लिहिताना त्यात परिच्छेद करू नयेत
- उतान्यातील निवडक वाक्ये जशीच्या तशी सारांशलेखनात मांडणे अभिप्रेत नाही, हे लक्षात ठेवावे
- उतान्याला न विसरता योग्य शीर्षक द्यावे
- सरतेशेवटी उतान्यातील व सारांशातील शब्दसंख्या न विसरता लिहावी

लेखकाने मांडलेले विचार प्रभावीपणे, नेमकेपणाने मांडण्याचा सराव तुम्हाला सारांशलेखनातून होईलच. परंतु तुमच्या व्यक्तिमत्त्व घडणीतही याचा दूरगामी परिणाम होईल आणि तो म्हणजे - तुम्ही तुमचे विचारही अशाच नेमकेपणाने, प्रभावीपणाने अभिव्यक्त करू शकाल.

आकलन

लेखनाप्रमाणेच उतारा काळजीपूर्वक वाचून त्याचे आकलन होणे महत्वाचे. उतान्यातून कोणता विचार, भाव, शैली आहे, हे जाणून घेणे महत्वाचे असते. लेखकाची शैली कशी आहे, भाषा कशी आहे, कुठले अलंकार, आपल्या विचारांच्या स्पष्टीकरणासाठी वापरले आहेत हे जाणणेही मनोरंजक असते. या सर्व गोष्टी प्रश्नांच्या उत्तराकडे वळावे. मात्र उत्तरे लिहिताना ती प्रमाणभाषेतच लिहावीत.

उतारे लिहिताना

- उतारा काळजीपूर्वक वाचावा.
- उतान्यात काही अपरिचित शब्द आल्यास गोधळून न जाता संदर्भाने अर्थ जाणून घ्यावा.
- प्रश्न वाचून त्याची उत्तरे उतान्याच्या कोणत्या भागावर आहेत हे जाणून घेण्यासाठी उतारा परत एकदा वाचावा.
- प्रश्नाची उत्तरे लिहिताना लेखकाने मांडलेले विचारच उत्तरात लिहायचे आहेत, हे लक्षात ठेवावे. आपले विचार, दृष्टिकोन, मत आपल्या उत्तरांतून प्रकट करू नये.
- लेखकाच्याच विचारांना प्राधान्य द्यावे.
- मात्र, लेखकाचे उतान्यातील विचार आपल्या शब्दांत परिणामकारकपणे मांडावेत.

पुढे दोन उतारे दिले आहेत. दोन्ही उतान्यांवरील प्रश्न आणि त्यांचे सारांशलेखनही दिले आहे. त्यांच्यास करवा. नंतर दिलेल्या उतान्यांचा सारांश आणि गद्य आकलनासाठी असलेले प्रश्न काळजीपूर्वक वाचून घ्यावेत.

खालील परिच्छेदाचे १/३ सारांशलेखन करा. तसेच विचारलेल्या प्रश्नांची सविस्तर उत्तरे लिहा.

एका मराठी सिनेमात 'फूल आहे गंध आहे । भाव आहे अंतरी । देव नाही मंदिरी।' असे एक गाणे होते. अशा उपासनांच्या नावाने जे काही व्यवहार चालताना दिसतात, त्यात बऱ्याच वेळा बाह्य औपचारिकता कशाबशा पाडल्या जात असतात. पण उपासनेच्या कार्यपद्धतीमध्ये गर्भित असणारे 'सार' हरवलेले दिसते. मार्गाविषयी असावे असोत वा नसोत, सच्चेपणा नसला तर फारच खेद वाटतो. अशा प्रकारच्या, सार (इसेन्स) विसरून संभारत रमणाऱ्या, उपासना पाहून वरील गाणे उलटे म्हणावेसे वाटते. फूल आहे, गंध आहे । देव आहे मंदिरी। देव नाही अंतरी । 'देखल्या देवा दंडवत' असा वाकप्रचारही याच अर्थाचा आहे; पण दंडवत ही क्रिया पुरेशी अवघड आहे. कामाच्या घाईत कुठेतरी निघालेले असताना, वाटेत चुकून एखादे देऊळ लागलेच, तर काही मंडळी थोडेसे नमस्कार करून, चपला पायांतून अर्धवट काढून व लगेच पाय अडकवत, ओळख दाखवल्यापुरते स्मित करावेत असा नमस्कार करून, मूळ ओघातच पुढे निघून जातात. हा खोटेपणा नसतो; पण औपचारिकता किंवा आन्धिक्य वाटते असते.

तुम्ही नाही नमस्कार केलात तरी देवाचे काही बिघडणार नसते. इतकेच काय, रस्त्यात असताना पायांत चपला नसते, हेही काही अपवित्र वगैरे नसते. चपला काढण्यापेक्षा 'चापल्य' काढून ठेवून शांत होणे, हे नमस्काराला खरे महत्त्व असते. एका आर्जीना जप करायचा होता; पण माळ सापडत नव्हती, म्हणून त्या अस्वस्थ होत्या. माळ नसत तर अडचण काय आहे? नामस्मरण म्हणजे नामाच्या निमित्ताने 'त्या'चे स्मरण, तो सोडून कांहीच मनात नको. त्याचे नाम हे पहिल्यांदाच घेतल्याइतके उत्कटतेने आणि शेवटचे असल्याइतके निर्धास्तपणे घेतले जावे. 'आंताचे हे नाम हे ही चिंता अप्रस्तुत ठरायला हवी. मोजून द्यावे लागते ते व्यवहारात! परमार्थात मोजून काय देणार? संख्येने मोजे असे काहीतरी उद्दिष्ट ठेवायचे आणि ते यशस्वीरीत्या पार पाडायचे, ही प्रक्रिया नमुनेदारपणे 'प्रांपंचिक' नसते. परमार्थिक नव्हे. त्यात संचय वाढवत नेणे व विक्रम करणे येते. अपरिग्रह या अगदी प्राथमिक व्रताच्या विपरीत

असे हे उपासने संस्कारातून उद्दिष्ट आहे. निदानातही कोणते इतरांच्या नजरेत कोणते शिष्ट काव्य हे असावे
 काही काळ सोडून काढे देवा येतील. हा उपासनेपुढच्या खरा प्रश्न कल्पे प्रत्यक्षात अस, सध, या गीतीतून पुढे
 करणाऱ्यांनी कोणाच्याही 'कधीच' असे पाहिले जाते. भजन या प्रकाराचा महिमा सांगणाऱ्या पुढील पद्यात हा प्रश्न
 स्पष्ट दिसतो.

उप-वास म्हणजे जवळ राहणे । कधीच नहि लागत ।

कधीच नहि पाहती ।

कधीच न भव्यास देव भोक्ता इती ॥

उप-वास म्हणजे जवळ राहणे, अर्थात देवाच्या, कोणताही खराखुरा ध्यास असतो, तेव्हा तद्वाचनभूक होणे
 हे खरेच, पण तद्वाचनभूक 'भारण्याने' व्यास शिष्ट होत नसतो. एक जण म्हणाला, "अहाहा! काय सुंदर नाच घडत
 पण नेमका आजच बाह्या उपास आहे" तिथेच आघातमाचे एक जाणकार उभे होते, ते म्हणाले, "अरे, जण काय
 इच्छा झाली, त्या क्षणीच उपास मोडला. आता खाद्यस तरी काही बिघडत नाही. उद्दिष्टाच्या भीतीखाली बाह्या
 कसत लंघन?" पण 'संयम' शिकण्यासाठी आम्ही लंघन करतो, असाही युक्तिवाद असतो. कोणतेच आत्मिक वाचन
 जीवनाच्या घकाघकीत संयम शिकण्याच्या/पाळण्याच्या प्रचंड संधी उपलब्ध असतात. त्यातली एकही न घेता
 कुत्रिम नेपथ्य, पथ्य आणि पात्रयोजना करण्याची काय गरज? जे उपास करतात ते एरवी संयमी असतात, असेही दिसत
 नाही आणि जे उपास करत नाहीत ते संयमी नसतात, असेही दिसत नाही. मुळात 'इबादत को फर्ज न समझो
 फर्ज को इबादत समझो' म्हणजेच उपासना हे कर्तव्य नसून कर्तव्य ही उपासना, हीच उपासनेची सर्वोत्कृष्ट कल्पना
 पण त्यातूनही, कर्तव्ये नसलेल्या प्रतीकात्मक गोष्टीसुद्धा केवळ उपासना म्हणून करायच्या झाल्यास, त्यांच्याद्वारा
 कोणते 'भाव' निर्माण होणे अभिप्रेत आहे, हे महत्त्वाचे. भाव तोचि देव। इतरांच्या नजरेत स्वतःला निहावान म्हा
 सिद्ध करणे, हे कधीच आत्मिक असू शकत नाही.

उपासना ही गोष्ट खाजगीरीत्या चालते तेव्हाच अस्सल असू शकते. निदान निरुपद्रवी तरी नक्कीच असते. पाहते
 सार्वजनिक उत्सव म्हणून जे कानठळ्या बसविण्याचे व्रत चालू आहे, ते इतरांवर अतिक्रमण करून गाजवेगिरी
 कोणाच्या तरी पैशावर फुकटात उडगेगिरी, या दुष्प्रवृत्तींनी कलुषित झाले आहे. या सगळ्या गोष्टींमुळे 'भाव नाही अंतरी'
 ही स्थिती आणली आहे.

(उतान्यातील एकूण शब्द ५५५)

- राजीव साने

उतान्याचा सारांश

भाव नाही अंतरी!

विविध उपासनांच्या नावाने चालणाऱ्या व्यवहारात बाह्य उपचार पाळले जातात; पण उपासनेतील गर्भित सार हरवलेले
 दिसते. हे 'भाव आहे अंतरी' या गीताच्या संदर्भात लेखकाने स्पष्ट केले आहे. 'देखल्या देवा दंडवत' या वाकप्रचारानुसार
 अनेकजण वाटेत दिसणाऱ्या देवळातील देवाला चपला काढून 'धावता' नमस्कार करतात. असा नमस्कार करण्यापेक्षा
 मनाचा चंचलपणा दूर करून शांत होणे, हे नमस्काराला आवश्यक असते. जपाच्या वेळी
 माळ ओढण्यात लक्ष असण्यापेक्षा नामस्मरण उत्कटपणे, निर्धास्तपणे व्हावे. नामस्मरण संख्येने किती वेळा केले, याचा
 हिशेब प्रापंचिक वृत्तीत मोडतो; पारमार्थिक नाही. उपासनेत आपण किती जप केला, याचे इतरांसमोर प्रदर्शन करणे
 सोडून देता यायला हवे. जप-तपात पुण्याचा हिशेब नसावा. उप-वास म्हणजे देवाच्या जवळ राहणे. उपवास करताना
 खाण्याची इच्छा झाली तरी उपास मोडला असे मानावे. उपास आणि संयम याचा तसा संबंध नसतो. 'उपासना हे कर्तव्य
 नसून कर्तव्य ही उपासना' ही सर्वोत्कृष्ट कल्पना! उपासना म्हणून जी कृती आपण करू तिच्यातून मनात भक्तिभाव
 जागा व्हायला हवा. कारण 'भाव तोचि देव!' उपासना इतरांच्या नजरेत येण्यासाठी केली तर ती कधीच मनाला
 समाधान देणारी नसते. उपासना खाजगीरित्या केली तरच अस्सल असते. याउलट सार्वजनिक उत्सवातून कानठळ्या
 बसवणारे आवाज करणे, इतरांवर आपल्या कृती लादणे, कुणाच्या तरी पैशावर फुकटात उत्सव साजरा करणे या
 दुष्प्रवृत्ती निर्माण होतात, 'भाव नाही अंतरी' ही स्थिती येते.

असे हे जपाचे संख्यात्मक उद्दिष्ट आहे. निदानपक्षी मोजणे, साठवणे, इतरांच्या नजरेत कमाई सिद्ध करणे, हे प्रकार काही काळ सोडून कसे देता येतील, हा उपासनेपुढचा खरा प्रश्न. पण प्रत्यक्षात जप, तप, या गोष्टींकडे पुण्य 'अने करण्यासाठी मोजावयाची 'कॉस्ट' असे पाहिले जाते. भजन या प्रकाराचा महिमा सांगणाऱ्या पुढील पदात हा जमाखर्च स्पष्ट दिसतो.....

जप तप साधन । कछु नहिं लागत ।

खर्चत नहिं गठरी ।

भजो रे भव्याऽऽ राम गोविंद हरी ॥

उप-वास म्हणजे जवळ राहणे, अर्थात देवाच्या. कोणताही खराखुरा ध्यास असतो, तेव्हा तहानभूक 'हरपणे' हे खरेच, पण तहानभूक 'मारण्याने' ध्यास सिद्ध होत नसतो. एक जण म्हणाला, "अहाहा! काय सुंदर वास सुटलाय! पण नेमका आजच माझा उपास आहे." तिथेच अध्यात्माचे एक जाणकार उभे होते. ते म्हणाले, "अरे, ज्या क्षणी इच्छा झाली, त्या क्षणीच उपास मोडला. आता खाल्लंस तरी काही बिघडत नाही. उल्लंघनाच्या भीतीखाली चालतं ते कसलं लंघन?" पण 'संयम' शिकण्यासाठी आम्ही लंघन करतो, असाही युक्तिवाद असतो. कोणतेच आन्विक नसताना जीवनाच्या धकाधकीत संयम शिकण्याच्या/पाळण्याच्या प्रचंड संधी उपलब्ध असतात. त्यातली एकही न घेता एक कृत्रिम नेपथ्य, पथ्य आणि पात्रयोजना करण्याची काय गरज? जे उपास करतात ते एरवी संयमी असतात, असेही दिसत नाही आणि जे उपास करत नाहीत ते संयमी नसतात, असेही दिसत नाही. मुळात 'इबादत को फर्ज न समझो बल्कि फर्ज को इबादत समझो' म्हणजेच उपासना हे कर्तव्य नसून कर्तव्य ही उपासना, हीच उपासनेची सर्वोत्कृष्ट कल्पना पण त्यातूनही, कर्तव्ये नसलेल्या प्रतीकात्मक गोष्टीसुद्धा केवळ उपासना म्हणून करायच्या झाल्यास, त्यांच्याद्वारा मनात कोणते 'भाव' निर्माण होणे अभिप्रेत आहे, हे महत्त्वाचे. भाव तोचि देव! इतरांच्या नजरेत स्वतःला निष्ठावान म्हणून सिद्ध करणे, हे कधीच आत्मिक असू शकत नाही.

उपासना ही गोष्ट खाजगीरीत्या चालते तेव्हाच अस्सल असू शकते. निदान निरुपद्रवी तरी नक्कीच असते. याउलट सार्वजनिक उत्सव म्हणून जे कानठळ्या बसविण्याचे व्रत चालू आहे, ते इतरांवर अतिक्रमण करून गाजवेगिरी आणि कोणाच्या तरी पैशावर फुकटात उंडगेगिरी, या दुष्प्रवृत्तींनी कलुषित झाले आहे. या सगळ्या गोष्टींमुळे 'भाव नाही अंतरी' ही स्थिती आणली आहे.

(उतान्यातील एकूण शब्द ५५५)

- राजीव साने

उतान्याचा सारांश

भाव नाही अंतरी!

विविध उपासनांच्या नावाने चालणाऱ्या व्यवहारात बाह्य उपचार पाळले जातात; पण उपासनेतील गर्भित सार हरवते दिसते. हे 'भाव आहे अंतरी' या गीताच्या संदर्भात लेखकाने स्पष्ट केले आहे. 'देखत्या देवा दंडवत' या वाकप्रचारानुसार अनेकजण वाटेत दिसणाऱ्या देवळातील देवाला चपला काढून 'धावता' नमस्कार करतात. असा नमस्कार करण्यापेक्षा मनाचा चंचलपणा दूर करून शांत होणे, हे नमस्काराला आवश्यक असते. जपाच्या वेळ माळ ओढण्यात लक्ष असण्यापेक्षा नामस्मरण उत्कटपणे, निर्धास्तपणे व्हावे. नामस्मरण संख्येने किती वेळा केले, दहा हिशेब प्रापंचिक वृत्तीत मोडतो; पारमार्थिक नाही. उपासनेत आपण किती जप केला, याचे इतरांसमोर प्रदर्शन करत सोडून देता यायला हवे. जप-तपात पुण्याचा हिशेब नसावा. उप-वास म्हणजे देवाच्या जवळ राहणे. उपवास करत खाण्याची इच्छा झाली तरी उपास मोडला असे मानावे. उपास आणि संयम याचा तसा संबंध नसतो. 'उपासना हे कर्तव्य नसून कर्तव्य ही उपासना' ही सर्वोत्कृष्ट कल्पना! उपासना म्हणून जी कृती आपण करू तिच्यातून मनात भक्ति जागा व्हायला हवा. कारण 'भाव तोचि देव!' उपासना इतरांच्या नजरेत येण्यासाठी केली तर ती कधीच मनासमाधान देणारी नसते. उपासना खाजगीरीत्या केली तरच अस्सल असते. याउलट सार्वजनिक उत्सवातून कानठळ बसवणारे आवाज करणे, इतरांवर आपल्या कृती लादणे, कुणाच्या तरी पैशावर फुकटात उत्सव साजरा करणे, दुष्प्रवृत्ती निर्माण होतात. 'भाव नाही अंतरी' ही स्थिती येते.

(सारांश लेखन - १८५ शब्दसंख्या)

उतान्यातील प्रश्नांची उत्तरे सविस्तर लिहा.

प्रश्न १) 'विविध उपासनांच्या नावाने बाह्य औपचारिकता कशाबशा पार पाडल्या जातात,' हा विचार स्पष्ट केला आहे?

उत्तर : फुले, गंध, उदबत्त्या, दीप, नैवेद्य इ. सामग्री वापरून देवाची पूजा करण्याचा उपचार अनेकजण करतात. उपासनेची जोक्यावर वस्त्र ठेवून विशिष्ट मंत्र म्हणणे, घादर चढवणे यासारखे विधी केले जातात. पण हे सर्व उपचार फक्त देखावा असेल, भक्तिभाव नसेल, वेगळेच विचार मनामध्ये असतील तर अशी पूजा म्हणजे केवळ अवडंबर होय, असे स्पष्ट विचार लेखकाने वरील उतान्यात मांडले आहेत. मराठीत 'देखल्या देवा याकप्रचार याअर्फीच रूढ आहे. आज रस्त्याने जाता जाता अनेक जण देऊळ दिसले की धावता नमस्कार करतात. त्यावेळी वाहन चालवण्यात आपले लक्ष असते, तर इच्छित ठिकाणी लवकर पोहोचण्याचे व कामाचे उद्देश असतात. अर्थात, या नमस्कारात खोटेपणा नसतो पण औपचारिकता मात्र असते.

प्रश्न २) देवाला केलेला खरा नमस्कार व जप याविषयी लेखकाची मते स्पष्ट करा.

उत्तर : खरा नमस्कार हा शांत चित्ताने, मनातील इतर विचार दूर सारून, मनाचे चांचल्य दूर करून भक्तिभावाने असावा. त्यात शारण्याची भावना असायला हवी. तो निरपेक्ष असावा, असे लेखकाला वाटते. जप करताना जप किती वेळा करतो आहोत, तो पूर्ण कधी होतो आहे, ह्याकडे जर आपले लक्ष असेल, तर तो केवळ प्रत्येक वेळी देवाचे नाव घेताना मनात उत्कटता हवी, निर्धास्तपणा हवा. नुसते संख्यात्मक उद्दिष्ट काय होय. 'मी एक हजार वेळा जप केला, लाख वेळा करणार आहे' अशी उद्दिष्टे पार पाडण्यासाठी जप करणे म्हणजे 'मी एक हजार वेळा जप केला, लाख वेळा करणार आहे' अशी उद्दिष्टे पार पाडण्यासाठी जप करणे म्हणजे जमाखर्च ठेवणे, हे चुकीचे आहे. काही तरी मिळवण्यासाठी, इतरांना दाखवण्यासाठी नमस्कार, जपतप ही करू नये, स्वतःच्या मनःशांतीसाठी करावी, असे लेखकाला वाटते.

प्रश्न ३) लेखकाच्या मते खरा उपवास कोणता?

उत्तर : उप-वास याचा अर्थ देवाच्या जवळ राहणे. देवाची आराधना करताना देहभान, तहान-भूक हरपणे, उपवास लागणे महत्त्वाचे. उपास असताना खाण्याची इच्छा झाली तर असे दडपण काय कामाचे! हा बळजबरीचा उपयोगाचा नाही. कोणताच उपचार न पाळता जीवनात संयम पाळण्याच्या अनेक संधी उपलब्ध असतात. उपासाला अमूक पदार्थ चालत नाहीत. उपास मोडला तर पाप लागेल इ. विचार हे परिपक्वतेचे नाहीत. त्यामुळे सामाने मनाचा खरा संयम असायला हवा, असे लेखक म्हणतात.

प्रश्न ४) उपासनेची खरी कल्पना कोणती?

उत्तर : उपासना केवळ कर्तव्य म्हणून करू नये. उलट आपले कर्तव्य योग्य प्रकारे पार पाडणे, हीसुद्धा एक उपासनाच आहे. उपासना म्हणून देवाची पूजा करायची असल्यास ती दुसऱ्यांना आपण किती भाविक आहोत, उपासनेला उपद्रवी, सार्वजनिक रूप न देता ती प्रत्येकाने खाजगी पातळीवर स्वतःसाठी करावी. सार्वजनिक धार्मिक ना आज आलेले दिखाऊ रूप लेखकाला मान्य नाही. ढोल-ताशे, कानठळ्या बसवणारे संगीत, बळजबरीने वर्गणी करणे, पैसा गोळा करून त्यावर मजा करणे या आज रूढ झालेल्या दुष्प्रवृत्ती उपासनेच्या मूळ कल्पनेवरच घाव घालतात. असलेल्या भक्तिभावनेला बाजारू रूप येते, या गोष्टीविषयी लेखकाने तीव्र शब्दात निषेध व्यक्त केला आहे.

प्रश्न ५) उतान्याला योग्य शीर्षक द्या.

उत्तर : 'खरी उपासना' किंवा 'भाव नाही अंतरी'

खालील परिच्छेदाचे १/३ सारांशलेखन करा. तसेच विचारलेल्या प्रश्नांची सविस्तर उत्तरे लिहा.

महत्वाकांक्षा म्हणजे महत्त्वपूर्ण इच्छा; वाढण्याची, मोठे बनण्याची, थोर विशाल होण्याची तीव्र इच्छा म्हणजे कांक्षा. महत्त्वाकांक्षा म्हणजे, असाधारण व उत्कृष्ट कर्तृत्व करण्याची प्रबळ वासना, पवनपुत्र हनुमंताने आपल्या तमा न बाळगता, सूर्यमंडलाचा ग्रास करण्याची इच्छा धरून अनंत आकाशात जसे उड्याण केले, त्याप्रमाणे उच्च अशी अखंड आणि अविरत झटणे याचेच नाव महत्त्वाकांक्षा होय. आपल्या मातेला दास्यमुक्त करण्यासाठी वैनतेय